

Wigner Jenő, a fasori diák

„A tudomány sosem képes a természet rejtélyeit megoldani, mivel a rejtélynek mi magunk is részesei vagyunk.” -Max Planck

Az Európai Fizikai Társaság (EPS) a Budapest-Fasori Evangélikus Gimnáziumot a volt tanítvány, Wigner Jenő emlékére 2015. április 23-án fizikai emlékhellyé nyilvánította, Európában huszadikként. Az emlékhely avatási ünnepélyén, és az azt követő Wigner Konferencián köszöntőt mondott, illetve előadást tartott többek között Luisa Cifarelli az EPS előző elnöke, dr. Kroó Norbert akadémikus, az EPS tiszteletbeli tagja, iskolánk igazgatója, Hajdó Ákos, valamint jelenlétükkel megtisztelték az eseményt dr. Liptay György a Budapesti Evangélikus Gimnázium Volt Növendékek Egyesületének tiszteletbeli elnöke, az Egyesület más tagjai, Vattamány Zsolt, Erzsébetváros polgármestere valamint iskolánk érdeklődő tanárai és diákjai.

A sors különös kegye folytán abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy megemlékezhetem Wigner Jenőről, a tudósról, az emberről, a tanárról. Úgy döntöttem, nem törekszem a teljes életút, a teljes munkásság bemutatására, hiszen ez megvalósíthatatlan. Csupán érzékeltetném a tudós életében bekövetkezett változásokat, amelyek hatással voltak munkásságára, és kiemelném életművéből a tudomány alapvető fundamentumait, amelyekből a modern fizika építkezett, és építkezik a mai napig.

Ki is volt Wigner Jenő?

A New York Times szellemes megfogalmazása szerint Wigner egyike volt azoknak a Budapesten született és nevelkedett tudósoknak, akik azért mentek Nyugatra, hogy átalakítsák a modern fizikát. És valóban.

Wigner Jenő szerencsés ember volt. Abban a XX. században született, „a téridő egyik legalkalmasabb helyén”, Budapesten, amely a fizika tudományát szédítő sebességgel emelte a magaslatokba.

Wigner Jenő 1902. november 17-én született Budapesten. A Király utcai szülőházán emléktábla található. Abba a Fasori Gimnáziumba járt (eredeti nevén Budapesti Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgimnázium), amelyik akkor „Magyarország egyik legjobb iskolája” volt, ahogy Harsányi János Nobel-díjas tudósunk írta emlékirataiban. (Talán a világon is az egyik legjobb.)

Wigner Jenő Neumann fölött járt egy évvel. Középiskolai tanulmányait követően a Műegyetemre iratkozott be, amely nem elégítette ki egyre növekvő tudásvágyát. Édesapjával megbeszélve (aki szintén fasori diák volt) 18 évesen a Berliini Műszaki Egyetem hallgatója lett.

„Igen én, élni s hódítani fogok” írta Ady Endre az *Ifjú szívekben élek* c. versében. Ez a törekvés jellemezte Wigner Jenőt is. Bár a Vegyész-mérnöki Karra iratkozott be, érdeklődése a fizika felé fordult. Következő kivételes szerencséje, hogy akkor Berlin volt a fizika világközpontja. A Berliini Egyetemen tartotta heti üléseit a Német Fizikai Társulat, ahol egymás mellett ült Einstein, Max Planck, Heisenberg és Pauli, hogy csak a legnagyobb neveket említsem. Itt ismerkedett meg Szilárd Leóval, akihez élete végéig hű barátsággal kötődött.

A berliini évek után Hitler hatalomra jutását nem várva meg barátaival együtt Amerikában telepedett le. Wigner néhány év kitérővel Princetonban élt és kutatott 1995. január 1-jén bekövetkezett

haláláig. Még nyolcvanéves korában is a fizika több területén önálló tudományos kutatást folytatott. Munkásságát 61 éves korában, 1963-ban Nobel-díjjal jutalmazták. Amikor barátai értesítették az örömteli eseményről, a közismerten szerény tudós csak ennyit mondott: „a butáknak szerencsésük van.” Ed Howe író aforizmája szerint: „a szerény embert csodálják, feltéve, ha tudományt szereznek létezéséről”. Wigner Jenőt, a végtelenül szerény tudóst nem lehetett nem észrevenni.

Wigner, Heisenberg, Dirac és Neumann, ők négyen végezték el a kvantummechanika klasszikus fizikától immár független megalapozását, amely bevészte nevüket a tudomány történetébe.

Érdekességképp megemlítem, hogy a – ma is működő – Fasori Arany János Önképzőkörben 1919-ben 17 évesen már ugyanezen témán dolgozott. Beadott házi dolgozatára érdemkönyvi (bizonyítványba kerülő) dicséretet kapott tanáraitól, Mikola Sándortól és Rátz Lászlótól.

A fasori tanárok a legkiválóbb diákokat szombat délutánként kávéházba hívták, ahol nem a pesti pletykákról, hanem a differenciálszámítás rejtelméről beszélgettek. A kávéházi multságok kiegészítéseként a diákok a mai 309-es számú előadóban fizikagyakorlatra jártak, ahol Mikola Sándor pipával pöfékelve figyelte diákjai fáradtságait. Érdemes megemlíteni, hogy a fizika elméleti oktatása mellett Mikola Sándor vezette be a fizikai gyakorlatokat is. Az Ő tankönyvéből merítette középiskolai ismereteit: ebben Newton tehetetlenségi törvénye “tétlenség” törvényeként szerepelt. Sem ő, sem kollégái nem fukarkodtak a diákok dicséretével, amit Wigner hazalátogatásaikor is meleg szívvel emlegetett. Rátz László a gimnázium főigazgatói címéről is lemondott azért, hogy minden idejét tehetséges diákjainak szentelje.

Wigner Jenő a kvantummechanikán túl a csoportelméletben, a részecskefizikában, az energetikában, a szilárdtest-fizikában és az asztrofizikában egyaránt maradandót alkotott. A II. világháború alatt részt vett az első atomreaktor tervezésében.

Magyarországi látogatásai közül két eseményt szeretnék kiemelni. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem 1987-ben avatta díszdoktorává, míg a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagjává 1988-ban választották. Az ő sok szerencsésje mellett én is szerencsésnek érezhetem magam, hiszen személyesen találkoztam vele. Pontosan emlékszem a dátumra, 1987. november 18. Egyetemi előadásaink a Múzeum körüli TTK D épületében voltak, az akkori Elméleti Fizika Tanszéken. „Fénysebességgel” terjedt a hír, hogy Wigner előadást tart, így a teljes Fizika Tanszék tanárostul, diákostul gyorsuló mozgással vette be a Gólyavárat, hogy helyet szerezhessen a tudós közeli gravitációs terében. Az őszi nap lágy sugarai csendes érdeklődéssel hatoltak át a hatalmas ablaktáblákon. A makro- és a mikrovilág találkozásáról volt szó, és ennek kutatására lelkesített minket, hallgatókat. Az ekkor 85 éves Wigner friss, a legújabb kutatási eredményeket is magába foglaló már-már szónoki beszéde úgy hatott a hallgatóságra, mint a hosszú őszi délután csendjében a mélyhegedű hangja.

Úgy éreztem, hogy valóban találkozott a mikro- és makrovilág.

Ezután került sor díszdoktorrá avatására a Jogi Egyetem dísztermében rendkívül ünnepi hangulatban.

A Szózat hangja meghatotta a tudóst, aki látható érdeklődéssel kutatta emlékeiben a dal forrását.

Wigner Jenő magyar voltát soha nem tagadta meg, de érezte, elszakadt szülőföldjétől. Tudományos munkássága örökös büszkesége gimnáziumunknak és nemzetünknek egyaránt.

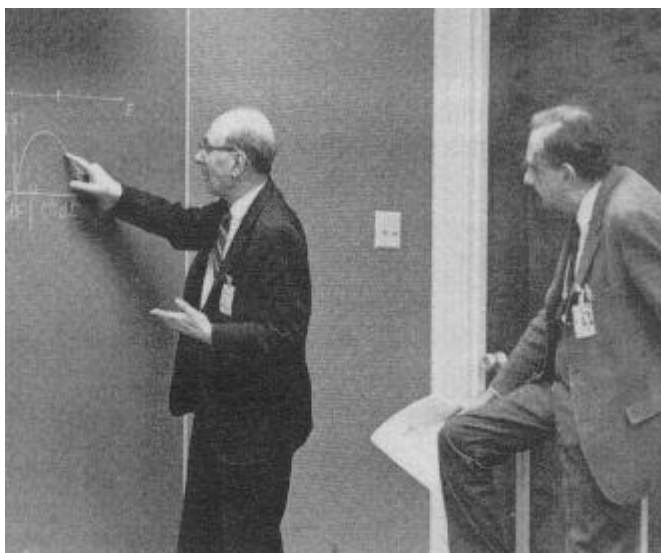
Befejezőként álljon itt Wigner ars poeticája:

„Igazi boldogság tudni, hogy fizikus vagyok. Mi más mérhető ehhez, mint a szerelem?”

Dr. Palágyi Györgyné, Budapest-Fasori Evangélikus Gimnázium

2015. június 26.

Wigner Jenő és Teller Ede az 1970-es évek elején

